

ćanju Božje blizine, svetosti, uzvišenosti, gospodara čovjeka i povijesti. U tu sliku utkali su sliku o Bogu ljubavi, dobrote, milosrda ali i pravednog suca. Proroci su iščitavali pravu sliku Boga u njegovu odnosu prema čovjeku i čovjeka prema Bogu. Tako je uz novo lice Boga bljesnulo i novo lice čovjeka. Zato za proroke govor o Bogu ujedno je govor o čovjeku. Štoviše, u ispravnom odnosu čovjeka prema svome bližnjem doživljava se i pravi govor o Bogu. U tom kontekstu često se u proročkim govorima može prepoznati "moć i nemoć Božje riječi" ali i moć i nemoć proročke riječi o Bogu. Bog je u proročkim govorima sveti Bog i izvor je čovjekove moralnosti. Zato se očituje u proročkim govorima trajna napetost o ispunjenju Božjih obećanja naviještenih napose u liku Mesije. U Mesiji će se očitovati Jahve kao istinski osloboditelj i spasitelj čovjeka i naroda. On će uspostaviti Jahvino kraljevstvo u istini, pravdi i ljubavi.

Ova knjiga B. Lujica sustavno i temeljito znanstveno i teološki obrađuje sve proročke knjige. Popraćena je i obilnom biblijskom proročkom bibliografijom, kazalom pojmova i imena, pa se i neuk i znanstvenik lako može kretati kroz knjigu. U njoj su u svakom poglavlju prikazane okolnosti prorokova života, struktura knjige, protumačena egzegetski važna i teža mjesta proročkih govora a cjelovito prikazana teološka poruka svakog proroka koje je autor obradio znanstvenom metodologijom.

Knjiga *Starozavjetni proroci* pružila nam je mogućnost u jednom svesku steći sve najelementarnije i najvažnije spoznaje o prorocima, pa će zato biti neizostavni priručnik na svim teološkim učilištima, ali još više knjiga nam je približila život i teološke misli biblijskih proroka. Ono što knjizi daje draž čitati jest i posuvremenje-

nje proročkih misli za naše vrijeme. Tako, dok se divimo proročkim mislima kojima su mijenjali svjetonazore i religioznost svojih sunarodnjaka, proročka riječ koju B. Lujic smješta i u naše moderno vrijeme postaje luč koja poziva na radikalne promjene u sebi i svijetu s kojim i u kojem živimo. Tko se susretne s ovom knjigom, vjerujem da će se često vraćati stranicama koje je već pročitao. To je knjiga nužna za proučavanje Biblije. Ona kroz protumačenu proročku riječ učvršćuje vjeru i sije nadu i u našem vremenu. Proroci su jednostavno rečeno graditelji bolje budućnosti.

Božo Odobašić

Novi komentar Biblije za Židove vjernike

ADELE BERLIN and MARC ZVI BRETTTER (editors), *The Jewish Study Bible*, Jewish Publication Society TANAKH Translation, Oxford University Press, New York 2004., 2181 str. + 9 zemljovida u boji.

Ovaj suvremeni komentar Tore, Proroka i Spisa za židovske vjernike koji se služe engleskim, načinjen je po uzoru na slične "studijske Biblije" na anglosaksonskom području proučavanja svetih knjiga Židova i kršćana, npr. *The Catholic Study Bible* (isti izdavač 1990.). U uvodu priredivači napominju da nema službenog židovskog tumačenja Biblije i zato su za pojedini od 39 knjiga, koje su prihvaćene kao nadahnute i kanonske, uvažavali mnoštvo tumačenja kroz povijest i u sadašnjosti. Cilj im je ponuditi akademski komentar kako Bibliju gledaju teolozi i studenti vjernici, ali i svu širinu značenja Biblije za

Židove u prošlosti i sadašnjosti. Oslanjaju se na masoretski tekst iz kojega je Židovsko društvo za prevođenje Biblije u SAD-u 1985. i 1999. god. dalo prevesti sve knjige na engleski. Na posebnoj stranici navedena je transliteracija hebrejskih slova te na pet stranica popis kratica u komentaru i popratnim tematskim prilogima.

Za svaku knjigu na početku je donesen naslov na hebrejskom i engleskom, zatim opći uvod na nekoliko stranica; slijedi sveti tekst na engleskom i komentar uz pojedine retke ili odlomke. Tekst je podijeljen na manje odlomke, ali bez podnaslova, dok su u komentar stavljeni podnaslovi za manje cjeline. Tako je poetskom tekstu u Post 49,1-28 dan naziv "Jakovljeve izreke upućene plemenima" (str. 96). Komentar nije samo znanstven nego i religiozan. Tako u uvodu Knjige o Joni stoji: "Ova knjiga čita se u popodnevnoj službi na *Jom Kippur* zbog teme o kajanju. Toga dana Židovi se trebaju poistovjetiti s Ninivljanima i njihovom molbom (svakako ne s Jonom)." Uz Ps 137,7-9 gdje molitelji izražavaju želju da netko moćan uzvrati Babilonu za sva zla nanесena Izraelcima te unaprijed blagoslivljaju onoga koji će babilonsku dojenčad smrskati o stijenu, komentatori Adele Berlin i Marc Zvi Brettler kažu: "Kao što se Izrael treba sjećati Jeruzalema, tako se Bog treba sjetiti onih koji su ga razorili. Ovdje bivaju prokleti Edomci koji su se pridružili Babiloncima u napadu na Jeruzalem (Ob 11-14). Misli o odmazdi općenito se nalaze u tužaljka (Ps 5,11; 35,4-8; 69,23-28; 79,10; Tuž 1,21-22; 3,64-66; 4,21-22). O mrskanju beba o stijene usp. 2 Kr 8,12; Iz 13,16; Hoš 14,1; Nah 3,10. 'O stijenu', heb. *ha-sela* (moguće Petra), edomska utvrda te također epitet za Edom (2 Kr 14,7). Srž ove igre riječima je da će stjenovita utvrda koja štiti Edom postati sredstvo za kažnjavanje Edoma."

Veoma opsežan prostor zauzimaju 24 hermeneutička članka nakon teksta i komentara (str. 1827-2104) koji su podijeljeni na tri odsjeka: židovsko tumačenje Biblije (7), Biblija u židovskom životu i misli (8), pozadina za čitanje Biblije (9).

U prvom odsjeku, Benjamin D. Sommer obradio je temu "Tumačenje Biblije unutar Biblije" gdje ukazuje kako sveti pisci "pozajmljuju" izraze i misli od drugih pisaca čije su knjige čitane u zajednici a preradom starih tradicija očituju vjeru da je Riječ Božja živa. U istom odsjeku, Yaakov Elman prikazuje sintezu klasičnog rabin-skog tumačenja te skreće posebnu pozornost kako su rabini tumačili kontradiktorne stihove. David Sperling, u prilogu "Suvremeno židovsko tumačenje" osluškuje razvoj egzegeze kod protestanata i katolika te prati kako to odjekuje kod židovskih egzegeta, među koje pripadaju Moses Cassuto (1883.-1951.), Yehezkel Kaufmann (1889.-1963.), Benjamin Mazar (1906.-1992.) i Harry M. Orlinsky (1908.-1992.), rođen u Kanadi ali je kao profesor djelovao u New Yorku, napisao je 1967. god. studiju o Sluzi Patniku iz Deuteroizaije koja je "značajna po služenju znanstvenom metodom u polemiziranju protiv kršćanskog tumačenja Biblije", ali se najviše bavio proučavanjem biblijskog teksta. "Ključni korak koji je ujedinio židovsko znanstveno proučavanje Biblije bio je nastanak države Izrael (1948.), što je dovelo do povezivanja američkog i izraelskog istraživanja. Povezani u zajedničkom poznavanju suvremenog hebrejskog, Amerikanci i Izraelci studirali su i predavali jedni u zemlji drugih. Mali broj bibličara iz Izraela doselio je u Ameriku, ali su zadržali veze s Izraelom. Židovski stručnjaci za Bibliju na obje strane globusa prvenstveno su zagovarali tumačenje teških mjesta u Bibliji na hebrejskom u svjetlu drugih jezi-

ka, osobito ugaritskog i akadskog a biblijske institucije, zakone i naracije tumače u svjetlu žparalela” (str. 1915-1916).

U drugom odsjeku za nas kršćanske bibličare zanimljiv je prilog “Biblija u sinagogi” Avigdora Shinana te “Biblija u liturgiji” Stefana Reifa. Hava Tirosh-Samuelson u prilogu “Biblija u židvoskoj filozofskoj tradiciji” (str. 1948-1975) među suvremene židovske filozofe koji su se nadahnjivali Biblijom ubraja Martina Buber (1878.-1965.; preveo Bibliju na njemački zadržavajući hebrejske korijene riječi), Franza Rosenzweiga (1886.-1929.), Abrahama Jošuu Heschela (1907.-1972.) i druge. Za Heschela kaže: “Ono što je Buber pokušao postići za njemačke Židove, Heschel je pokušao postići za američke, ali s djelomičnim uspjehom. Bilo je to dijaloško tumačenje židovstva koje je ulazilo u zagonetku moderniteta, u njegove podgrižajuće sumnje i beskorjenitost. Tragedija moderne osobe je gubitak sposobnosti da postavlja prava pitanja na koja Biblija odgovara... Bog je živa zbilja koja se zauzeto zanima za život svojih stvorenja, ili kako glasi Heschelov slavni naslov, *Bog traži čovjeka*... Sudbina je židovskog naroda da bude zajednica u kojoj Biblija nastavlja živjeti” (str. 1973). Adele Reinhartz obradila je temu: “Znanstveno pisanje židovskih žena o Bibliji”. Uz strogo znanstveni rad u koji unose žensko iskustvo, one kroz tumačenje biblijskih tekstova skreću pozornost na probleme i ulogu žena danas.

Za kršćanske proučavatelje Biblije vema je koristan prilog Jonathana Klawansa “Poimanje čistoće (*purity*) u Bibliji” (str. 2041-2047). Razlikujući brižno moralnu od ritualne čistoće, stari su tumači smatrali da upadanjem u obrednu nečistoću vjernici sebe privremeno isključuju iz svetih mjesta i predmeta. Novo doba tumačenja propisa o čistoći došlo je 60-ih godina 20.

st. po istraživanjima Mary Douglas (r. 1921.). Počelo se promatrati kako “odredbe o izbjegavanju u pojedinoj kulturi zajedno oblikuju sukladno poimanje onoga što je dopušteno i zabranjeno, onoga što je sveto i okaljano”. Hebrejske izraze *tamež i tahor* prevode na engleski “impure” i “pure”, ne “unclean” i “clean”. Obredna nečistoća čini osobu privremeno neprikladnom za susret sa svetinjom, ali ona nije grijeh; u mnogo slučajeva nije moguće izbjeći situaciju “onečišćenja”. Moralna nečistoća posljedica je teškoga grijeha i biblijski pisci uvjereni su da Izraelci kaljaju moralno svoju zemlju vlastitim grijesima. “Dok se obredna čistoća može postići po obredima čišćenja, to nije slučaj s moralnom nečistoćom. Moralna čistoća postiže se kaznom, zadovoljstvom ili, najuspješnije, suzdržavanjem od čina koji su moralno nečisti”. Moralna nečistoća često je izražena metaforama. Autor se služi analogijom zaraze u suvremenoj medicini da pokaže povezanost obredne i moralne čistoće. Dok među današnjim Židovima jedni odbacuju odredbe o obrednoj čistoći kao sredstva socijalne kontrole u starim vremenima ili put do hegemonije svećenika nad ostalima u religioznom društvu, autor zaključuje: “Izazov je prepoznati odredbe o čistoći (obrednoj i moralnoj) kao smislene ali iznijansirane načine za zorno pokazivanje pitanja koja su socijalno i teološki značajna.”

U prilogu “Kanonizacija Biblije” M. Z. Brettler kaže da se uvjerenje o nadahnuću i zato potreba prihvaćanja u kanon pojedinih svetih spisa razvijala u stupnjevima i nijansama. Odlučan je bio tragični događaj razorenja hrama 70. god. od rimske vojske, ali je očito da su postupno u kanon ušle knjige koje su dugo vremena čitane u zajednici: “Čin kanonizacije bio je znakovito obuhvatan, jer je stvorio zbirku

djela tekstualno bogatih koja sadrže mnoštvo književnih vrsta, ideologija i teologija. To je u biti tipičan bliskoistočni proces: umjesto da stvore mali i veoma konzistentni tekst, kao što bismo mi sada učinili, osobe nadležne za ovaj proces potrudile su se da uključe mnoga stajališta u starom Izraelu uključivši različite i čak kontradiktorne tradicije u jednu i jedinstvenu knjigu." Na str. 2076 donosi u tri stupca kanon Židova, kanon protestanata te zajednički kanon katolika i pravoslavaca. U prilogu "Suvremeno proučavanje Biblije" A. Berlin i M. Z. Brettler donose pregled egzegetskih i hermeneutskih metoda kojima se služe današnji židovski bibličari. Tu se zorno vidi otvorenost današnjih filozofa, teoretičara književnosti te židovskih i kršćanskih egzegeta za suradnju u istraživanju starih tekstova koji i današnjim ljudima mogu biti izvor duhovne hrane. Upotrebljavaju izraze "kanonska kritika" i "kanonska hermeneutika" misleći na nastanak svetih knjiga u zajednici vjernika i njihovo značenje za tu zajednicu. Jedno poglavlje posvećeno je biblijskoj poeziji u kojoj je bitan paralelizam.

Nakon kronoloških tablica, priređivači su donijeli "Tablicu biblijskih čitanja" na šabat, na blagdane i na posebne dane u tjednu. Jedno od dobrih svojstava ove knjige jest 37 mapa i dijagrama u crno-bijeloj tehnici, razvrstanih uz određene tekstove u knjizi, kao npr.: važni gradovi spomenuti u Knjizi sudaca, mjesta povezana s Ilijom i Elizejem, Babilonija i Judeja oko 600. god. pr. Kr., mjesta spomenuta u proročanstvima protiv poganskih naroda i dr.

Knjiga će sigurno pomoći današnjim Židovima, od kojih oko 5 milijuna živi u Izraelu i oko 10 milijuna u dijaspori, da svoju svetu knjigu bolje razumiju te u život primjenjuju. Trebala bi, međutim, pomoći i kršćanima u otklanjanju nekih stereotipa o

Židovstvu, osobito kršćanskim egzegetima, propovjednicima i vjeroučiteljima.

Mato Zovkić

Knjiga o današnjem židovstvu na hrvatskom

RABIN KOTEL DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb 2004., 831 str.

Autor je glavni rabin u Hrvatskoj, završio je studij teologije u Jeruzalemu i prava također u Svetoj Zemlji. Knjiga je "prva na hrvatskom jeziku koja obrađuje židovstvo s rabinskog gledišta. Obraduje različite aspekte židovstva: vjerski, pravni, književni, filozofski i teološki. Namijenjena je svakom Židovu koji je zainteresiran za spoznaju o svojim korijenima i identitetu, koji traži istodobno praktični i filozofski vodič, no korisna je i kao svakodnevni vodič za život židovske obitelji" (tekst na zadnjoj stranici ili korici omota). Knjiga je izvorno pisana na hebrejskom a na tečan hrvatski preveo ju je liječnik Luka Girardi koji se za hrvatsko nazivlje služio Molitvenikom zagrebačkog rabina Miroslava Šaloma Freibergera iz 1938. god. U pogovoru zahvaljuje autoru za suradnju pri rješavanju prevoditeljskih problema. Knjiga je posvećena hrvatskim Židovima koji su umoreni u užasu holokausta. Autor u predgovoru kaže da svojom knjigom želi "židovstvo približiti svojoj braći i sestrama, židovskoj zajednici u Hrvatskoj", ali i "nežidovskim susjedima u dijaspori, kako bi im pomogli pri razumijevanju naše vjere i osobitosti, jer samo znanjem možemo srušiti pregrade koje nas razdvajaju i koje